

Радомир В. Ивановић

ДОПРИНОС КОМПАРАТИВНОМ ПРОУЧАВАЊУ ПРЕДАЈНИХ
ОБЛИКА
(Пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу)

Човјек живи ријечима
Н.С. Љесков

Ријечи треба мјерити, а не бројати (...)
Мјером мјерити, а цијеном цијенити.
Народна њословица

У књизи *Азбучник српских средњовековних књижевних њојмова* (1990) Ђорђе Трифуновић занимљиво пише о књигама са паримијама (*њаримејницима*), „притчама“, или „чтенијима“. Као најстарији словенски књижевни жанр, који се сријеће у руској, бугарској и српској средњовјековној књижевности, жанр који је служио богослужењу, а садржавао је текстове из Старог и Новог завјета, он датира још од почетака словенске писмености или словесности. Сачуван је у два архетипа (Григоровича и Лобковског). Мада интересовање за овај књижевни жанр траје континуирано, будући да се ради о облику колективног и индивидуалног стварања, по узусима фолкорне или умјетничке имагинације, оно је посебно интензивирано крајем 18. и почетком 19. вијека, периоду у коме је дошло до апологије народног духа и свеукупног народног стваралаштва као продукта колективног генија, било у сфери материјалне, било у сферу духовне културе.

На ту законитост духовног, културног, књижевног и језичког развоја указује и Миодраг Поповић у првом тому хвале вриједне књиге *Ис-*

ѿорије срѿске књижевности - Романиѿизам, I (1968). Аутор нас подсјећа на чињеницу да је Вук Стефановић Караѿић почео да биљежи народне пословице још 1815. године (по строгим и прецизним инструкцијама Јакова Грима). Примјењујући ригорозне научне критеријуме, Вук прецизно преноси записане и казане народне пословице, служећи се свим доступним му изворима. Тако, на примјер, из Збирке *Причиће, илиѿи ѿ ѿпросѿому ѿсловице, ѿем-же сентѿенције, шииѿи реченија* (1807) Јована Мушкатиновића преузима око 1160 пословица. Пословице и пословичне изразе преузимао је Вук још из дјела Доситеја Обрадовића, Јована Рајића (*Бој змаја са орлови*) и Франческа Марије Апендинија (*Грамаѿика илирскоја језика*, објављена на италијанском језику); али само оне које су писане у народном духу или оне које је Вук лично чуо у народу.

Добрим познаваоцима Вуковог дјела познато је да овај значајни реформатор културе, књижевности и језика није *ѿредања ѿредајне облике* (у које убрајамо и *ѿсловице*) уврстио у *Срѿске народне ѿриѿо-вјетѿке* (1853). То ће он учинити тек у књизи *Живоѿи и обичаји народа срѿскоја*, незавршеној у потпуности и постхумно штампаној 1867. године, сврставајући их у етнографску прозу. Међутим, колику и какву врсту пажње посвећује овај аутор пословицама и мудрим изрекама показао је објавивши посебну књигу - *Народне срѿске ѿсловице и грује различне - као и оне у обичај узетѿе ријечи*, која је посвећена Петру Другом Петровићу Његошу и која је штампана ијекавским нарјечјем, на Цетињу 1836, у Његошевој штампарији. Друго, допуњено и поправљено издање богаѿије је за једну трећину од првог (садржи 6379 пословица), а објављено је под насловом - *Срѿске народне ѿсловице* (у Бечу, 1849). Велики број пословица садржан је у Вуковом *Срѿском рјечнику* (прво издање 1818. садржи 27.270, а друго 1852. чак 47.550 ријечи). Он садржи обиман лексички материјал; у њему је приказана духовна физиономија народа који ствара ову врсту предајних облика, посматрано у националним и наднационалним оквирима; а уједно је ријеч о својеврсној, мудроносној прози, која представља једну од духовних вертикала и колективног и индивидуалног стваралачког духа.

У белетристичкој продукцији 19. вијека, посебно оној која припада протореализму или раном реализму, дјелима ствараним у духу Вукове епохе и идејама Светозара Марковића (у српској) или по настојањима руских револуционарних демократа (у руској књижевности), родоначелници ове врста наративне прозе (Јаков Игњатовић, Стефан Митров Љубиша и Милован Глишић), под непосредним утицајем двију приповједачких збирки Н.В. Гогоља, настоје да у што већој мјери приближе природни (народни) и вјештачки (књижевни) говор. Сву креативну интелекту-

алну и интуитивну енергију они настоје да усмјере не само на „живо ѝисмо“ (Augenphilologie), него истовремено и на „живи ѝовор“ (Ohrenphilologie), у чему нарочито успевају двојица савременика - С.М. Љубиша и Х.С. Љесков. Њихова особена наративна проза обилује облицима приповиједања и врстама говора које савремени наратолози називају „сказом“ или „кажом“ (Б. Човић), о чему смо опширније писали у одјељцима „Љубишине казалице (Елементи „живог говора“ у *Приповијестима црногорским и ѝриморским*) и „Фолклорни и наративни облици у *Причањима Вука Дојчевића* (Прилог наратологији и генологији)“, објављеним у нашој монографији - *Самоѝиси и казалице Сѝефана Миѝрова Љубише* (Нови Сад, 2000, стр. 46-69 и 70-109).

На мудроносни карактер пословица и пословичних облика указивао је својевремено Вук, најављујући књигу пословица три године раније но што се она појавила. У „Објављенију о народним српским пословицама“ (у Бечу, 10. X 1833) он је записао: „Не само што се у народним пословицама налази превелика мудрост и наука за људски живот на овој свијету, него оне показују и народни разум и карактер, а многе ударају и у народне обичаје“. Очигледно, од Вука до данас, готово пуна два вијека, сви проучаваоци овог жанра сагласни су у сљедећем: да он представља најфункционалнији облик сажимања изражајних средстава, односно да представља врсту „скраћене приче“, а то истовремено значи и „синкретичку наративну форму“; да представља посебан жанр од настанка до данас; да се ради о врсти мудроносне прозе; да садржи дубинске слојеве значења који потиче од искона (пра-времена); да су у њему сажета не само креативна него и егзистенцијална искуства и сазнања, те да, у складу са тим неминовно садржи и едукативне, односно морализаторско-дидактичке црте; да представља најбогатију „ризницу језика“; да је саопштен у „дијалогској форми“, тј. да је увијек упућен некоме; да се без њега не може замислити ни једна врста расправе (neikos) о „дубини језика“, односно о „филозофији језика“, будући да се у његовим дубинама крије суштина нашег бића, односно апсолутни смисао нашег постојања, опстојања и нестајања.

*

Евидентан процес дисперзије научних дисциплина у свим областима духовних дјелатности у последње вријеме, а посебно оних у оквирима науке о књижевности и науке о језику, као и фолклористике и компаративистике, довео је неминовно до реafirмације двију специјалистичких дисциплина, за које су посебно заинтересоване наратологија и

генологија. Ради се, као што се може претпоставити, о *паремнографији* (као области сакупљања и писања) и *паремологији* (као области познавања, разумијевања и тумачења пословица и пословичних израза). На ту околност, посредно и непосредно, упућује др Лариса Ивановна Раздобудко-Човић, професор универзитета, лингвиста, компаративиста, југослависта, слависта и аутор двију књига, занимљиво конципираних - *Руско-српска компаративна истраживања* (Београд, 2001) и *Семантика и прамајка соматизама у српском и руском језику* (Београд, 2003). У одјелцима најновије књиге - *Љубишина „Бисерница“ (Пословице и мудре изреке у Љубишином делу)*, Будва 2003, теоријском аспекту елабориране тематике и проблематике аутор посвећује уводни - „О стилској функцији пословица и мудрих изрека у *Причањима Вука Дојчевића* (Увод у компаративну анализу паремиија)“, стр. 7-12, и завршни дио, који представља резиме на руском језику - „Культурологический аспект перевода трансформированных пословиц и поговорок в рассказах С. М. Льюбиши“ (стр. 85-92). Упућивана на лингвистику, југославистику и компаративистику као на свој будући животни позив (још од студентских дана), др Лариса И. Раздобудко-Човић је прве инспиративне подстицаје нашла у просвјетној и научној дјелатности двоје еминентних руских научника - Ирине Владимировне Арбузове и Петра Андрејевича Дмитријева.

У иницијалној фази конципирања конструкционе и композиционе схеме најновије књиге ауторки је било јасно да се ова проблематика не може ни изблиза исцрпсти, с обзиром на број „тачака гледишта“ и примјену различитих аналитичких метода, у бројним областима културно-историјских наука, у којима се паремиија може анализовати. Стога се она, схватљиво, ослања на достигнућа истакнутих руских паремнографа и паремииолога: Владимира Ивановича Даља (аутора двотомног зборника *Пословицы русской народа*, 1984), В. Бикова (аутора рада „Русские бластные пословицы и поговорки - лингвистические аспекты субстандартных паремий“, 1999) и, нарочито, Г. Л. Пермјакова (аутора књиге *Основы стилистической паремииологии*, 1988), између осталих.

Интересовање за драгоцјено, сложено значењима и звучењима богато прозно и поетско дјело Стефана Митрова Љубише (1822-1878) бесумње су иницирали, овога пута у примијењеној равни анализе, научно фундирани прилози водећег руског љубишолога О. И. Трофимкине, која је о Љубишином језику и наративној прози објавила читав низ прилога (од раног „Народная лексика в произведениях С. М. Льюбиши“, 1964, до последњег прилога „К вопросу о роли черногорских диалектов в формировании сербохорватского литературного языка - на материале произведений С.М. Льюбиши“, 1984, уз напомену да је један од прилога насло-

вила индикативно - "Мастер слова Степан Митров Љубиша", 1965, и да је један - „Црквенословенизми у језику Стефана Митрова Љубише“ преведен на српскохрватски језик и објављен у титоградском часопису „Стварање“, св. 6/1983, стр. 757-762).

Сужавајући сопствено интересовање, по систему све ужих концептних кругова, др Раздобудко-Човић је најприје упознала најновије књиге југословенских љубишолога:

а) Божидара Пејовића - *Књижевна дјело Стефана Митрова Љубише* (Сарајево, 1977), Нова Вуковића - *Приповиједане као ојсесија* (Студија о Љубишином дјелу *Причања Вука Дојчевића*), Цетиње, 1980, Радослава Ротковића - *Трајајући за Љубишом* (Титоград, 1982), Радомира В. Ивановића - *Самойиси и казалице Стефана Митрова Љубише* (Нови Сад, 2000) и Ђура Пејановића - *Љубишино дјело у свјетлу књижевне кријшке и историје књижевности* (Подгорица, 1996);

б) потом два обухватна зборника: *Књижевна дјело Стефана Митрова Љубише - Ново читање* (Будва, 2000) и *Пашировићи (Историја. Култура. Природа)*, Петровац на мору-Свети Стефан, 2001;

в) као и појединачне прилоге југословенских паремиолога који су се бавили овом тематиком и проблематиком, било у теоријској (као што чини Милија Николић у раду „Народне пословице у настави“, 1999), било у примијењеној равни (као што чине: Ново Вуковић у већ навођеној монографији, 1980, Вукашин Баћовић у раду „Пословице у приповијеткама Стефана Митрова Љубише“, 2000, Мирослав Пантић „Фолклор у Љубишином делу“, 2001 и Благота Мркајић у раду „Утицај народне пјесме и пословичке грађе у неким приповијестима Стефана Митрова Љубише“, 2000).

Остваривање стриктно дефинисаног научног пројекта - „Културолошки аспект паремија и фразеолошких израза у *Причањима Вука Дојчевића* Стефана Митрова Љубише као преводилачки проблем“ природно и логички се морало проширити и на остала пишчева дјела, особито на десетак наративних проза уврштених у Љубишин приповиједачки првијенац, - *Приповијести црногорске и приморске* (Дубровник, 1875). Корпус пословица и мудрих изрека у Љубишином дјелу обогаћен не само са 37 причања, садржаних у незавршеној збирци фрагментарне прозе *Причања Вука Дојчевића* (Беч, 1878-1879) него и, помало неочекивано, анализом обимног епа *Бој на Вису* (1866) који садржи 900 епских десетераца. Тако је књига *Љубишина „Бисерница“* обухватила преко 400 пословица и мудрих изрека (од њих су 110 преузете из *Причања Вука Дојчевића*).

Са специјалистичког становишта посматрано, очевидно је др Л.И.

Раздобудко-Човић овладала не само сложенем теоријом него и комплексним поступком избора, дефинисања и класификовања пословица и пословичних облика. Лакоћа са којом је читав тај подухват остварен може да завара, јер је она, лакоћа, резултат и претходног знања и правовременог труда уложеног у овај посао. Посебно је било напорно пронаћи руске функционално-смисаоне еквиваленте, било да се ради о дословном поклапању значења, било о релативно блиском, који одговара медијуму језика на који се преводи. По нашем мишљењу, то је у овој врсти посла представљало и највећу опасност коју је ауторка, консултујући разноврсне изворе, успјешно пребродила.

У најопштијим цртама посматрано, ауторка је све примјере овога жанра подијелила у двије засебне цјелине - *пословице*, на једној, а *мудре изреке*, на другој страни, мада то није експлицитно саопштено. Ово ауторкино одређење видно је у прихватању дефиниција које је саопштио В.И. Даљ у двотомном зборнику. По њему „*пословица*“ је „коротечная притча, суждение, приговор, поучение, высказанное обиняком и пущеное в оборот, под чеканом народности“ (стр. 13); док је „*поговорка*“ - „окольное выражение, переносная речь, простое иносказание, обиняк, способ выражения, но без притчи, без суждения, заключения, применения; это одна первая половина пословицы“ (стр. 14). За нашу анализу значајна је потпуна сагласност паремиолошких становишта В. И. Даља, који је записао да је тај жанр „понятый и принятый всеми“, и Вука који је истим поводом (ради се о стилизацијама фолклорних облика) записао: „У писању приповјетки већ треба мислити и ријечи намијештати (али опет не по *своме вкусу*, него по својству српског језика), да не би ни с једне стране било прећерано, него да би могао и учен читати и прост слушати“.

Као што сама каже у уводном дјелу књиге, ауторка је Љубишиним пословицама и мудрим изрекама приступила као композитном појму. Отуда она је сасвим у праву када тврди да се ради о фразеолошким јединицама које су комплексне по значењу, односно семантички полифункционалне, јер су препуне „треперења значења“, како би рекао британски теоретичар Тери Иглтон (стр. 7). На другом мјесту ауторка свједочи о паремијама као „константама језика“ у којима се, као на раскршћу, сустичу многобројна субјективна и интерсубјективна искуства и сазнања, без обзира на то да ли се ради о *нарашћивном* (патријархалном) или *скришћивном* (грађанском) културном моделу; односно било о конкретној, било о латентној енергији поетског говора (стр. 8). Познато је да се још од класицизма паремије користе као књижевне, филозофске и егзистенцијалне апофтегме, односно као *поешеме*, *филозофеме* и *мишеме*. Гном-

ски израз без изузетка емитује нову вербалну енергију; односно, он рефлексивом (поетском и филозофском) ослобађа нову енергију језика (конкретну и латентну). Паремнографи и паремнолози по правилу користе античке принципе: *ениџелехију* и *синерџију*, како би остварили онај аристотеловски захтев о постизању „животног енергизма“, односно „вербалног енергизма“.

И ствараоци и аналитичари сагласни су у томе да се у пословицама и мудрим изрекама крије неисцрпни „депо вербалне енергије“, када је у питању садржина, док се у формалном погледу посматрано, у тежњи за савршенством, стваралац јавља као „кратитељ мисли“. То практично значи да паремиије одају дијалектику стварања и дијалектику мишљења, те су стога веома занимљиве како за *јоеишк*у тако и за *ноеишк*у. Њима се, несумњиво, у свим фазама доприносило развоју језика, јер њихово настајање прати *јроцесуалнос*и, било да је ријеч о дијахроној било о синхроној равни тумачења. Двије основне карактеристике овога жанра су: „*јус*ија *сен*иџенца“ и „*с*мисаона *ј*уноћа“. У разради теоријских премиса савремени паремнолози отишли су још корак даље. Они, наиме, тврде да се након употребе пословица и мудрих изрека битно мијења однос текста, контекста, надтекста, интертекста, па чак и паратекста. Након употребе паремиије ништа више не остаје у пређашњем односу, било да су питању субјективна, било интересубјективна искуства и сазнања.

О сложености многих споменутих и неспоменутих тема и проблема, истина, више у назнакама него у разради, свједочи др Раздобудко-Човић у оном одјелку теоријских разматрања који су посвећени моделима класификације. Тако, примјера ради, она најприје спомиње *азбучну* класификацију, потом *лексичку* или енциклопедијску, *монографску*, *јенеишк*у и *јемаишк*у. Свака од њих показује своје предности и своја ограничења, будући да се ради о жанру који има „сопствену вољу“, како каже руски научник С.С. Аверинцев, често много снажније испољену него што је то „воља аутора“. То практично значи да су пословице и пословични изрази несумњиво доприносили „канонизацији жанра“, с једне, док су истовремено доприносили и „деканонизацији жанра“, али у много мањој мјери, с друге стране. Такође су несумњиво доприносили и „хибридизацији жанрова“, о чему прихватљиво пише М.М. Бахтин, додајући том процесу још и „хибридизацију култура“ и „хибридизацију језика“.

Настојећи да у што већој мјери исцрпи обухваћену тематику и проблематику, ауторка је, према унапријед одабраном циљу књиге *Љубишина „Бисерница“*, најприје направила „списак пословица и мудрих изрека по делима“ (стр. 13-35), наводећи десетине и десетине репрезен-

тативних примјера. Навођење примјера започето је од „Кањоша Маце-
доновића“, настављено *Причањша Вука Дојчевића*, а завршено епом
Бој на Вису. Затим слиједи: „Пословице и мудре изреке по азбучном ре-
ду“ (стр. 36-55), као и „Тематски списак пословица и мудрих изрека“
(стр. 72-74). Приликом избора и класификовања ово је, без сумње, најте-
жи дио посла, јер је ауторка свјесна законитости интерференције и недо-
статка сваке врсте теоријских уопштавања. Примјера ради, рећи ћемо да
с подједнако права одређена пословица или мудра изрека може равно-
правно припадати једној или више група, особито када се ради о катего-
ријама које се логичко-дискурзивно не могу сасвим прецизно дефиниса-
ти.

„Тематски списак“ подијељен је чак на 12 група: 1. „Занимање,
рад, учење, обећања, почетак-крај, једнакост“; 2. „Човек“; 3. „Карактер,
психа, емоција, људске особине, понашање“; 4. „Кућа, породица, деца,
родитељи, мушкарац-жена, муж-жена“; 5. „Материјално стање, богатст-
во, посед“; 6. „Љубав, дружење“; 7. „Међуљудски односи“; 8. „Конфли-
ктност, компромис, слога“; 9. „Срећа-несрећа“, 10. „Живот-смрт“; 11.
„Савети“ и 12. „Бог, судбина“. Пада у очи да је приликом тематизације
паремија ауторка прибјегла принципу бинарних опозиција, с обзиром на
то да у паремиологији истовремено егзистирају паремије које с подје-
днаком логичком аргументацијом бране супротстављена становишта
(узмимо као примјер општепознате пословице: „Сличан се сличном ра-
дује“ и „Супротности се привлаче“, при чему је осим логичке заснова-
ности у паремији веома важна и еуфонија, као на примјер у пословици
„Боље сирота, него срамота“). С обзиром на то да је у подједнакој мјери
овладала и глосијом и полиглосијом, од ауторке се с правом може, у бли-
ској будућности, очекивати да испуни дато обећање и да у догледно ври-
јеме преведе *Причања Вука Дојчевића* на руски језик, као што и сама
свједочи на крају стр. 2).

Да закључимо. Књига *Љубишина „Бисерница“ (Пословице и му-
дре изреке у Љубишином делу)* баца сасвим ново свјетло не само на Љу-
бишино књижевно дјело, него и, извјесним дијелом, на љубишологију
као једну од поддисциплина науке о књижевности и науке о језику. То
значи да наведена књига у релативно нов однос доводи *ипродукциони* и
рецептивни модел, посебно уколико је ријеч о контексту националне и
наднационалне књижевности. Сваким својим редом („бисером“) она
указује на исконско биће српског језика које је на непоновљив начин
уобличио Љубиша као „Његош у прози“.

Без обзира на то да ли се ради о преузетим, чисто народним, или
о индивидуалним пословицама и мудрим изрекама, као и њиховој неми-

новној интеракцији, која резултира честим језичким, стилским и логичким трансформацијама, очито је да у нашем културном и књижевном ареалу нема ни једног књижевника са којим би се ваљано поредио Љубиша. Томе треба додати и то да је сваки примјер пословице или мудре изреке дат у природном контексту, са назнаком из које је наративне или поетске цјелине преузет, тако да се потенцијални реципијент може лако упустити у провјеру саопштених судова и мишљења. Пословице и мудре изреке преведене су на руски језик, понекад дословно, а понекад у више варијанти, јер је ауторка настојала да пронађе више адекватних варијанти у руском језику, посебно када се ради о примјерима који су тешко схватљиви и на изворном језику („Нешто нешта изјело, пак од нешта нешто остало“, на примјер).

Пратећи ауторкина настојања, почевши од реторике наслова, можемо с пуним правом закључити да је др Лариса Ивановна Раздобуско-Човић необично конципираном и структурираном књигом - *Љубишина „Бисерница“ (Пословице и мудре изреке у Љубишином делу)*, ријетком у нашој филологији, дала несумњив допринос на само љубишологији него и паремиологији, уопштено речено. Сваки од наведених примјера показује стваралачку, визионарску, креативну, интелектуалну осмишљеност, будући да се ради о инспиративним апофтегмама, логијама или гномама. Они на својеврстан начин илуструју становишта мајстора-приповједача Н.С. Љескова, који је рекао да „Човјек живи ријечима“, колективног народног ствараоца, који је уобличио сљедећу мисао: „Ријечи треба мјерити, али не бројати (...) мјером мјерити, а цијеном цијенити“, док је Љубиша све интенције ове врсте размишљања сажео у исту секвенцу:

„Свака њи се сребром ковала, а медом њримала“.

